

Research article

A comparative study of the traditional sewing art of black embroidery in Zabol, Shahkoh and Kalate Rudbar

Sharbanoo Mosazadeh, ^(a) Ali Reza Sheikhi ^{(b)*}

a) PhD Candidate, Department of Islamic Art, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran.

(sharbanoomosazadeh@gmail.com)

b) Associate Professor, Department of Handicrafts, Faculty of Applied Arts, Iran University of Art, Tehran, Iran

Keywords

Zabol, Shah Kuh, Kalateh Rodbar, black embroidery

Citation

Mosazadeh, Sharbanoo & Sheykhi, Ali Reza. (2025). A Comparative Study of the Traditional Embroidery Art of Siah-duzi in Zabol, Shahkuh, and Kalateh Rudbar. *Journal of Greater Khorasan*, 16(38), 65-84.

Use your device to scan and read articles online

Abstract

Black embroidery is one of the traditional stitching techniques from Zabol (Sistan and Baluchestan province), Shah Kuh (Golestan province), and Kalateh Rodbar (Damghan). It stems from the creativity and taste of the women of these regions and is executed beautifully using black thread on white fabric, incorporating exquisite patterns. In each region of Iran, particularly the areas studied, black embroidery reflects the beliefs and thoughts of the artists, their surrounding world, and their needs. This research aims to recognize and understand the visual and conceptual characteristics, as well as the factors influencing the formation and structure of black embroidery patterns in these areas, seeking to answer the following questions: 1- What are the patterns used in the black embroidery of the mentioned regions? 2- What are the factors affecting the formation of the traditional black embroidery of Zabol, Shah Kuh, and Kalateh Rodbar? The methodology of this research is descriptive-analytical, and the data collection involves library research as well as fieldwork, including photography and interviews. The results of this study indicate that black embroidery, as part of the culture and society of Zabol, Shah Kuh, and Kalateh Rodbar, employs designs and motifs that, while initially appearing as geometric shapes, curves, and broken lines, are symbolically inspired by nature, beliefs, customs, and traditions. These patterns encapsulate the local culture and identity of the region, where the talented women express their thoughts, emotions, and experiences through traditional stitching. By widely using plant, animal, abstract motifs, and their repetition while creating balance, they not only enhance the beauty but also ensure the sustainability of this art.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2025.375083.1090>

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_226795.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

* Corresponding Authors: (a.sheikhi@art.ac.ir)

Introduction

This article examines traditional Iranian needlework, specifically Siah-Dozi (blackwork embroidery) in the provinces of Sistan and Baluchestan, Golestan, and Semnan. Its objective is to identify the motifs and meanings of the shapes within this art form as representations of the cultural identity of the region's people. The research methodology incorporates library resources, documentary evidence, interviews, and direct observation of artifacts. The article also addresses the research background and various aspects of needlework, ultimately focusing on the motifs and factors influencing the formation of Siah-Dozi.

Materials and Methods

Siah-Dozi requires tools such as thread, fabric, needles, and scissors. The threads are primarily woolen, and the fabrics are cotton-based (historically pure cotton). Currently, chemically dyed threads are used, whereas in the past, cotton threads dyed with plant-based colors were employed. Fabrics are typically white, but other fabrics are used depending on ceremonies and climatic conditions. This research investigates Siah-Dozi motifs in three geographical areas: Zabol, Shahkuh, and Kalateh Rudbar, aiming to analyze and categorize these motifs from an ethnographic perspective. Due to the lack of library resources regarding motif names and origins, information was gathered through interviews with embroiderers, direct observation of artifacts, and library research. Motif images were selected using purposeful sampling and analyzed. In this context, questions regarding motif production techniques and meanings were posed to embroiderers, and the collected information led to the categorization and analysis of motif significances. This field study was conducted over several trips to the various regions, with data related to climatic and cultural conditions recorded and collected using various methods.

Discussion and Findings

Siah-Dozi in Zabol is recognized as one of the important handicrafts, with roots dating back to 100-200 years before the advent of Islam. This art is executed using black thread on white or patterned fabrics, primarily on women's clothing and items such as boghcheh (cloth wrappers) and jānamāz (prayer mats). Motifs include simple flowers and geometric shapes, and today, colored fabrics are used in the stitching. This village, with a population of about 4000, has always been known as a center for agricultural and livestock activities due to its natural setting. Siah-Dozi in Shahkuh draws inspiration from natural elements and employs imaginative motifs such as ghand-kolah (sugarloaf) and bird images. Raw materials are mainly sourced locally. Women in this region, which benefits from a mountainous climate and a culture close to that of Mazandaran, are engaged in producing woven goods like carpets and Siah-Dozi. Needlework in Kalateh Rudbar has a particularly decorative aspect and is used in joyful ceremonies. Siah-Dozi motifs there primarily include mountains and gol-e kanger (thistle flower) and are created using various stitching techniques. The diversity of motifs in this art is limited to four main patterns. Subsequently, through a comparative analysis of Siah-Dozi motifs in the three regions of Zabol, Shahkuh, and Kalateh Rudbar, the natural, animal, and geometric elements in these handicrafts are examined:

1. In Zabol, due to the arid climate, botanical motifs are scarcer, focusing more on the cypress tree.
2. In Shahkuh and Kalateh Rudbar, due to richer vegetation, a greater diversity of botanical motifs is observed, including local flowers and medicinal plants.

3. In Zabol and Kalateh Rudbar, motifs depicting parts of animal bodies, such as rooster combs and chick feet, are seen.
4. In Shahkuh, artists emphasize birds more, particularly partridges and sparrows.
5. Geometric shapes like mountains, stars, and the sun are signs of life connected to nature in all three regions.
6. The sun motif is particularly observed in Shahkuh.
7. Zabol features motifs such as tokhm-e tork (a specific motif), jowk (another specific motif), and triangular shapes.
8. The kalleh qandi (sugarloaf) motif refers to local customs and wedding culture, seen in Shahkuh and Kalateh Rudbar.
9. Finally, the arts of these regions demonstrate a profound connection between culture, time, and geography, deeply rooted in cultural and national values.

Representative of customs, like the kalleh qandi motif.

Culturally sacred motifs, such as the cypress (sarv) and boteh jegheh (paisley). Female artists express their feelings and experiences through traditional stitches, which have a deep connection with their culture and society.

Acknowledgements

This article is based on the first author's master's thesis titled "Anthropological Analysis of Traditional Black Embroidery Zabol, Shahkoh, Kalateh Roodbar" under the supervision of Dr. Alireza Sheikhi at the Iran University of Art.

We express our utmost gratitude and appreciation to all individuals who patiently and selflessly assisted us in conducting this research.

Conclusion

The art of Siah-Dozi has been transmitted as a valuable heritage from the past to the present generation in the regions of Zabol, Shahkuh, and Kalateh Rudbar. Evidence of needlework in the Burnt City (Shahr-e Sukhteh) of Sistan indicates the advancement of textile weaving in this region. Zabol's Siah-Dozi is simpler yet more delicate compared to that of Shahkuh and Kalateh Rudbar. The motifs of this art are:

Inspired by nature, such as mountains and birds.

پژوهشنامه خراسان بزرگ

دوره ۱۶، شماره ۵۸، بهار ۱۴۰۴

ISC | MSRT | ICI

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۶۷۱

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۶۱۳۱

مقاله پژوهشی

مطالعه تطبیقی هنر دوخت سنتی سیاه‌دوزی زابل، شاهکوه و کلاته رودبار

شهربانو موسی‌زاده (الف)، علیرضا شیخی (ب)*

(الف) دانشجوی دکتری، گروه هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (sharbanoomosazadeh@gmail.com)

(ب) دانشیار، گروه صنایع دستی، دانشکده هنرهای کاربردی، دانشگاه هنر ایران، تهران، ایران

چکیده

دوخت سیاه‌دوزی، از جمله دوخت‌های سنتی زابل (استان سیستان و بلوچستان)، شاهکوه (استان گلستان) و کلاته رودبار (دامغان) است که نشأت گرفته از ذوق و سلیقه زنان این سرزمین بوده و با زیبایی هرچه تمام‌تر با رنگ سیاه بر روی پارچه سفید و به‌کارگیری نقوش زیبا انجام می‌پذیرد. سیاه‌دوزی در هر منطقه از ایران به‌ویژه مناطق موردبررسی متأثر از باور و اندیشه هنرمندان، جهان پیرامون و نیازهایشان است. این پژوهش با هدف بازشناسی و شناخت ویژگی‌های بصری، مفهومی و بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری و ساختار نقوش سیاه‌دوزی در این مناطق درصدد پاسخ به این سؤالات است: ۱. نقوش به‌کاررفته در دوخت سیاه‌دوزی مناطق مذکور چیست؟ ۲. عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری دوخت سنتی سیاه‌دوزی زابل، شاهکوه و کلاته رودبار چه بوده است؟ روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و جمع‌آوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و مبتنی بر برداشت‌های میدانی شامل عکاسی و مصاحبه استوار است. نتایج نشان می‌دهد که هنر سیاه‌دوزی به‌عنوان بخشی از فرهنگ و جامعه زابل، شاهکوه و کلاته رودبار با به‌کارگیری طرح‌ها و نقوشی که اگرچه در نگاه اول اشکال هندسی، منحنی و خطوط شکسته هستند و به‌صورت نمادین از طبیعت، اعتقادات، باورها، آداب و رسوم الهام گرفته‌اند، اما دربرگیرنده فرهنگ و هویت بومی منطقه است، چنانکه زنان هنرمند به مدد شکل و سبک این نقوش، اندیشه، احساسات و تجربیاتشان را در قالب دوخت‌های سنتی به نمایش می‌گذارند. آنان با به‌کارگیری گسترده نقوش گیاهی، حیوانی، انتزاعی و تکرار آن‌ها و ایجاد تعادل، نه تنها سبب زیبایی، بلکه ماندگاری این هنر شده‌اند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۱۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۵

شماره صفحات: ۸۴-۶۵

واژگان کلیدی:

سیاه‌دوزی، زابل، شاهکوه، کلاته رودبار

استناد به مقاله:

موسی‌زاده، شهربانو و شیخی، علیرضا. (۱۴۰۴). مطالعه تطبیقی هنر دوخت سنتی سیاه‌دوزی زابل، شاهکوه و کلاته رودبار. پژوهشنامه خراسان بزرگ. ۱۶ (۵۸)، ۸۴-۶۵.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/jgk.2025.375083.1090>

URL: https://jgk.imamreza.ac.ir/article_226795.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

مقدمه

سوزن‌دوزی سنتی ایران دارای نقوش و دوخت‌های مختلفی است که هر یک ویژگی‌های مختص به خود را دارد. تنوع این دوخت‌ها در سنت‌های مردم ایران نهفته و در هر منطقه، بیانگر باورها و اندیشه‌های انسانی هنرمند و جهان‌پیرامون و نیازهای اوست. در این میان، دوخت سنتی سیاه‌دوزی هنر دست زنان هنرمندی است که در استان سیستان و بلوچستان (زابل)، استان گلستان (روستای شاهکوه) و استان سمنان (کلاته رودبار) انجام می‌شود. بررسی آداب و رسوم ساکنان مناطق مذکور می‌تواند راهگشایی در شناسایی این هنر سنتی باشد. هدف پژوهش حاضر، شناسایی نقوش مورد استفاده در سیاه‌دوزی‌های مناطق سه‌گانه فوق و گونه‌شناسی نقوش سیاه‌دوزی و مفهوم اشکال در این مناطق است. از این‌رو، پرسش عبارت‌اند از این‌که نقوش به‌کاررفته در سیاه‌دوزی مناطق مورد بررسی چیست و عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری دوخت سنتی سیاه‌دوزی زابل، شاهکوه و کلاته رودبار چه بوده است؟ در صورت پژوهش اینکه بخشی از هویت فرهنگی مناطقی از ایران بر شاخه‌ای از هنرهای رودوزی معرفی و تحلیل شده است.

پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعه مدونی در خصوص سیاه‌دوزی مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار انجام نشده است، اما در سوزن‌دوزی‌های مناطق مختلف ایران کتاب یا مقالاتی نوشته شده است. [اسفندیاری \(Esfandiari, 2000\)](#) در کتاب *نگرشی بر روند سوزن‌دوزی سنتی ایران* به موضوعات مختلفی همچون تاریخچه سوزن‌دوزی‌ها، مواد و مصالح آن، طرح و رنگ و انواع رودوزی‌های سنتی مانند پته‌دوزی، رشتی‌دوزی، شرفه‌دوزی، درویش‌دوزی و غیره اشاره دارد. [پزشکی \(Pezeshki, 2007\)](#) در کتاب *طرح‌هایی برای سوزن‌دوزی*، مجموعه نقوش‌هایی را جهت استفاده در دوخت‌های تزئینی و هنرهای مرتبط با آن از قبیل سرمه‌دوزی،

ابریشم‌دوزی، گلدوزی با چرخ، نقده‌دوزی و غیره ارائه نموده است. [کاظمی \(Kazemi, 1999\)](#) مطالبی جهت آموزش سوزن‌دوزی برای دانشجویان رشته طراحی و دوخت را در کتاب آموزش سوزن‌دوزی سنتی ایران تدوین نموده است. [ریگی و کاویان پویا \(Rigi & Kavian, 2012\)](#) در کتاب *سوزن‌دوزی بلوچ*، به بررسی تاریخچه سوزن‌دوزی و معرفی انواع تکنیک‌ها در دوخت بلوچ پرداخته‌اند. [ریما شیری \(Rima Shiri, 2015\)](#) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی عناصر نمادین هندسی در هنر سوزن‌دوزی بلوچ»، به بررسی نقش‌مایه‌های هندسی هنر سوزن‌دوزی بلوچ و مفاهیم و معانی نمادین نهفته در آن پرداخته است. [سلطان زاده زندگی \(Sultanzadeh, 2018\)](#) در کتاب *تأثیر نقوش تمدن جیرفت در هنر سوزن‌دوزی کرمان و سیستان و بلوچ*، به بررسی تأثیر سبک زندگی و باورهای مردم باستانی جیرفت بر نحوه طراحی بعضی از نقوش اشاره دارد. [حاجی زاده \(Hajizadeh, 2015\)](#) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «جست‌وجوی ویژگی مینیمالیستی در سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران و به‌کارگیری آن در دنیای مد» به عوامل و ویژگی‌های منتسب به شاخصه‌های مینیمالیست در هنر رودوزی‌های سنتی ایران پرداخته است. [قاسمی و همکاران \(Ghasemi et al, 2013\)](#) در مقاله «ساختار صوری نقوش طبیعی در سوزن‌دوزی زنان بلوچ با تأکید بر نمونه‌های شهرستان سراوان»، به جنبه‌های ارتباطی ساختار نقوش آن با عناصر طبیعت، ضمن توجه به روابط زیبایی‌شناختی و محیط پیرامون، نقش کارکردی آن‌ها را نیز در تناسب با شیوه طراحی هندسی مدنظر قرار داده‌اند. [نظری و همکاران \(Nazari et al, 2014\)](#) در مقاله «مطالعه تطبیقی نقوش کلیپورگان با نقوش سوزن‌دوزی بلوچ»، به بررسی رابطه میان هنر سفالگری کلیپورگان و

مواد اولیه مصرفی در سیاهدوزی شامل نخ، پارچه، سوزن، انگشتانه و قیچی است. نخ‌های موردنظر در این نوع سوزندوزی اغلب از نوعی نخ کاموایی ظریف بوده و پارچه آن ساده و عموماً از جنس نخی و درگذشته پنبه‌ای بوده است. امروزه نخ‌های مورد استفاده در این نوع سوزندوزی از نخ کاموایی ظریف رنگ‌شده بارنگ‌های شیمیایی است، اما درگذشته از نخ‌های پنبه‌ای، رنگ‌شده بارنگ‌های طبیعی استفاده می‌کردند. به‌عنوان مثال، رنگ سیاه را با پوست انار و زاج سیاه، قرمز را با روناس و گیاهان طبیعی منطقه به دست می‌آوردند. پارچه مورد استفاده در سیاهدوزی از جنس پنبه‌ای (چلوار یا ململ) و عموماً به رنگ سفید است، اما علاوه بر آن متناسب با نوع مراسم و یا شرایط آب و هوایی از پارچه‌هایی چون کرپ پشمی و ابریشمی نیز استفاده می‌کنند.

سوزندوزی بلوچ پرداخته است که از یک بافت فرهنگی مشترک سرچشمه می‌گیرد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و از نوع کیفی و شیوه گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی است. نقوش دسته‌بندی و از لحاظ شکل و محتوا مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در حوزه میدانی، از طریق مصاحبه با دوزندگان، دیدار با مردم بومی و متصدیان حوزه میراث فرهنگی، مشاهده عینی آثار سوزندوزی شده، عکس‌برداری در مناطق مورد مطالعه صورت گرفته است. تصاویر شاخص نقوش سیاهدوزی در مناطق موردنظر با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و در دسترس انتخاب، بررسی، مقایسه، تجزیه و تحلیل شده‌اند.

ابزار موردنیاز سیاهدوزی

تصویر ۱: ابزار موردنیاز سیاهدوزی و چرخ ریسندگی (Authors)

به لهجه محلی (زابلی) تکلم می‌کنند و سایر لهجه‌های سیستان و بلوچستان نظیر بلوچی نیز رایج است (Bazzi, 2006:18). به نقل از افشار سیستانی کارهای دستی و ایجاد نقوش روی برنج با ترصیع نقره، مس و منسوجات زمان ساسانیان که در سیستان تا زمان سلجوقیان نیز معمول بود، هم‌اکنون یکی از مأخذ مقایسه در جهانند. عمده‌ترین مواد اولیه موردنیاز صنایع دستی نیز در محل به دست می‌آید، اگرچه وابستگی‌های داخلی و یا حتی خارجی نیز از جهت تهیه نخ و پارچه، خامه و رنگ نیز در این بین دیده می‌شود.

سیاهدوزی مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار

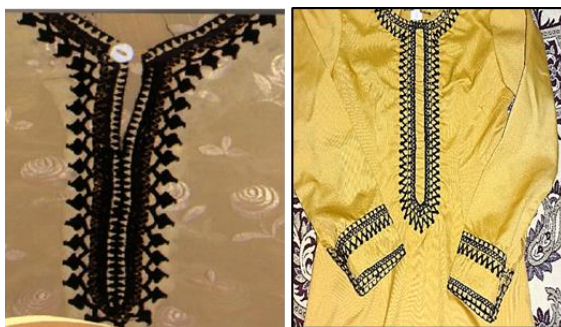
سیاهدوزی زابل

زابل از شهرهای مرکزی سیستان، در جلگه پست و هموار شمالی با مساحتی حدود پانزده کیلومترمربع بین ۳۱ درجه و ۱۰ دقیقه و ۳۰ ثانیه عرض شمالی و ۶۱ درجه و ۲۹ دقیقه و ۴۵ ثانیه طول شرقی واقع شده است. این شهر حدود ۲۲۹۲۱۷ نفر جمعیت و مساحتی بالغ بر ۱۴۲۵۲ کیلومترمربع دارد. درگذشته ناصری، نصیرآباد و یا شهر سیستان خوانده می‌شد که توسط ابراهیم‌خان مظفرالدوله در ۱۸۶۶ م بنا گردید (Afshari Sistani, 2002:185). اکثریت مردم آن

با توجه به منابع اندک موجود، تنها منبعی که از گذشته‌های دور آن می‌توان استناد کرد، کتاب بانوگشسب‌نامه است که اشاره به هنر سوزن‌دوزی دارد. آنجاکه به تشریح روح و روان زنانگی بانوگشسب می‌پردازد و هنر خانه و خانه‌داری را بیان می‌کند:

چو شب سوی ایوان و گاه آمدند

درخشان چو خورشید و ماه آمدند
پس آنگاه بانو مه روزگار
به سوزن نگارید سوزن نگار
زبانو بماندست آن یادگار
که از سوزن آرند نقش و نگار
(Karachi,2013:78)

تصویر ۲: پیراهن زنان سیستانی (Cultural Heritage of Sistan)

امروزه یکی از صنایع دستی مهم در استان سیستان بخصوص در شهر زابل سیاه‌دوزی و خمک دوزی است. سوزن‌دوزی را نمی‌توان به زمان خاصی اختصاص داد، اما شاید در حدود ۱۰۰ یا ۲۰۰ سال پیش از ظهور اسلام باشد که قومی به نام اسلاوها در اینجا سکنی گزیدند. این گروه از طریق جاده ابریشم به این منطقه آمده بودند (در حال حاضر جزو خاک پاکستان بوده و در مرز افغانستان و پاکستان قرار دارد). آنان پرورش کرم ابریشم و نحوه به دست آوردن نخ از پیله‌های ابریشم و استفاده از آن را در پارچه‌بافی و سوزن‌دوزی به زنان بلوچ آموختند (Naroee,2012:5). سیاه‌دوزی عبارت است از شیوه اصیل و قدیمی دست‌دوزی که بر پارچه جاودان می‌گردد. چون نخ سیاه بر روی پارچه‌هایی با زمینه کاملاً سفید و یا ترکیبی از گل‌های ریز رنگی خودنمایی می‌کند، به این نام مشهور شده است. اطراف یقه، سردست و بعضاً دامن لباس مردان نیز سیاه‌دوزی می‌شد، همچنین لبه عرقچین‌ها^۱ تزئین می‌گردید (Gulestaneh,2002:8). علت استفاده سوزن‌دوزان زابل از رنگ سیاه بیشتر با پارچه

زمینه این دوخت مرتبط است، چراکه بر روی زمینه سفید جلوه‌ای زیبا دارد. در حال حاضر هنرمندان زابلی با توجه به سلیقه بازار از پارچه‌هایی با رنگ‌های متفاوت برای این دوخت استفاده می‌کنند. تزئین لباس بر روی جامه زنان در پیش‌سینه و سرآستین و برای مردان در پیش‌سینه استفاده می‌شود. این دوخت علاوه بر جامه مردان و زنان سیستانی برای بقچه، جانماز، روطاقچه‌ای و غیره نیز کاربرد دارد. جهت دوخت نقوش، ابتدا طرح موردنظر روی پارچه طراحی شده، سپس با نخ سیاه طرح اولیه به شیوه زنجیره‌دوزی، شماره‌دوزی، ساقه‌دوزی و زیگزاگ صورت می‌پذیرد و در بخش‌های محدودی از طرح، از رنگ‌هایی چون قرمز و سبز بهره می‌گیرند. نقوش به‌کاررفته کاملاً ذهنی بوده و متشکل از گل‌های ساده با ساقه‌های بلند، طرح بته‌جقه یا سرو، اشکال هندسی همچون زیگزاگ و خطوط منحنی است که کل طرح در محدوده و کادری مشخص تعیین گردیده است.

۱. نوعی کلاه سفید دست‌دوز که لبه‌های آن سیاه‌دوزی می‌شد.

جدول ۱: طرح‌های سیاهدوزی زابل (Authors)

معنای نمادین	طرح	تصویر	نقش
اعتقادات و باورهای ایرانیان با بلندقامتی، سرافرازی و سکوت این درخت زیبا پیوند خورده که به شکل نمادین متبلور شده است. زنان هنرمند زابل با بهره‌گیری از این باور زیبا، نقش سرو را به صورت تک، اما پیوسته و متوالی با نقوش خود همراه می‌کنند تا با آن حس خوب را به بینندگان منتقل نمایند.			سرو
مرغ از جمله پرندگان است که هنرمند سوزن‌دوز زابل در هنر خود یکی از اجزای این پرنده را به صورت یک فرم کلی اجرا می‌کند. مرغ نماد جان است، هنگامی که بال‌هایش سالم است، میل به پرواز دارد و جاودانگی می‌کند.			پاچوچک
کوه در اساطیر کهن نه تنها نماد مقاومت، استواری و پایداری است، بلکه به عنوان مرکز آب‌ها و سرچشمه آن‌هاست. زنان سوزن‌دوز منطقه زابل نقش مایه کوه را به شکل نگاره‌ای مثلثی در یک امتداد که شکل ۷ و ۸ دارد به طور پیوسته بر روی پارچه به مدد نخ و سوزن ترسیم می‌کنند.			هفت و هشتی
علت نام‌گذاری این نقش به دمه قرارگیری در لبه کار است. اساس این دوخت به روش دندان‌موشی است. زن هنرمند زابلی کوشیده است با تصویر کردن مثلث به عنوان نماد آب و حاصلخیزی، به زبان نمادین فصل پربابی و رونق مجدد کشاورزی را آرزو کرده باشد.			دمه
تخم ترک که برگرفته از نقوش پیرامون طبیعت سوزن‌دوز است از نام‌های دیگر خربزه است.			تخم ترک
ستاره، نماد الوهیت، تعالی، ابدیت، نامیرایی، دسترسی به اعلا علیین، پیک آسمانی خدا و امید است.			ستاره

شاهکوه

شاهکوه، روستایی زیبا در ۶۵ کیلومتری گرگان است که به علت موقعیت کوهستانی، برخوردار از تابستان‌هایی معتدل و زمستان‌های سرد است و مردم به کارهای کشاورزی و دام‌پروری اشتغال دارند. کل جمعیت شاهکوه با احتساب افرادی از این روستا که در گرگان و شاهرود و در روستاهای دیگر سکنی دارند، حدود ۴۰۰۰ نفر برآورد می‌شود. درگذشته، شاهکوه محل تردد مردم از شهرهای شمالی نظیر گرگان به شاهرود بوده و از این لحاظ اهمیت خاصی داشته است. از هنرهای رایج در شاهکوه می‌توان به جاجیم‌بافی، ابریشم‌بافی، سیاه‌دوزی، گلدوزی، دوخت لباس محلی و مسگری اشاره کرد (اداره میراث فرهنگی گرگان).

روستاها در طول دوره حیات خود، به دلیل پیوندهای گسترده با بسترهای طبیعی و تاریخی خود، موجد بسیاری از ارزش‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی، معماری و غیره بوده‌اند که جزئی از سرمایه ملی و هویت فرهنگی و تاریخی سرزمین به شمار می‌آیند (Hesam & Oroji, 2018:62). روستای شاهکوه نیز به قدمتی دیرینه با تزیینات سیاه‌دوزی بر روی پوشاک زنان توانسته حامل این ارزش فرهنگی باشد. امروزه به‌حکم گذر زمان، تحول اوضاع اجتماعی و روابط با سایر کشورها، تغییرات زیادی در طرز پوشش ایرانیان به وجود آمده است. از این لباس‌ها در بعضی مناطق فقط در مراسم خاص و جشن‌ها استفاده می‌شود.

درباره تاریخ سوزن‌دوزی شاهکوه اطلاعات دقیقی در دست نیست، اما آنچه بر اساس نقل و قول‌ها مانده، بیانگر این مطلب است که از قدیم‌الایام زنان منطقه به دوخت این نوع سوزن‌دوزی بر روی لباس سنتی خود توجه داشته و نقوش آن

را به‌طور ذهنی و برگرفته از عناصر موجود در طبیعت بر دامنه لباس، سراس‌تین، اطراف یقه و حاشیه روسری با نخ‌های ضخیم (کاموایی) نقش می‌زدند. نکته قابل‌توجه در سیاه‌دوزی شاهکوه این است که چندین رشته بومی را در خود جای داده است که از آن جمله می‌توان به دوخت لباس محلی، نساجی سنتی، نخ‌ریسی و غیره اشاره کرد. در روستای شاهکوه به دلیل شرایط محیطی و منطقه‌ای و عدم دسترسی راحت به روستاها و شهرهای اطراف، عموماً مواد اولیه (نخ پشمی یا پنبه‌ای) را از طریق دام یا مزارع در روستا یا شهرهای اطراف تأمین می‌کردند و پس از شست‌وشو و ریسیدن آن، رنگریزی نموده و بر روی لباس طرح و نقش می‌انداختند، طرح‌ها و نقوش نیز در منزل و به‌صورت ذهنی صورت می‌گرفته است (Cultural Heritage Department). در تولید این نوع لباس محلی فقط از پارچه رنگ سفید استفاده می‌شود و در ایجاد نقوش سوزن‌دوزی روی این نوع لباس غالباً از نخ‌های سیاه و به مقدار خیلی کم برای نقش گل‌های ریز از نخ‌های رنگ سبز و قرمز استفاده می‌شود و نقوش آن برگرفته از محیط اطراف و طبیعت منطقه و منحصر به فرد است. لباس آنان متشکل است از: روسری، پیراهن، دامن کوتاه پرچین (چرخ شلوار)، شلوار سیاه (تنبان)، جلیقه، کلاه، کت پشمی. نقوش انتزاعی سیاه‌دوزی شاهکوه برگرفته از عناصر موجود در طبیعت منطقه است. شباهت «کج‌بته» با درخت «سرو کوهی» یا «اورس» که محل رویش آن در کوه‌های منطقه است، حضور پرندگان چون کبک و گنجشک و خروس و طرح ولو (پایین‌بالا) که نشان از کوه دارد، گواه این ادعاست.

تصویر ۳: نمونه‌هایی از لباس زنان شاه کوه (Amir Ali Lotf Musume)

کک(کبک)، خروس و کئوگل. دوخت‌های بکار رفته عبارت‌اند از تک‌دوزی ساده، چیلوکی (سه‌دندانه)، دندان‌موشی، زنجیره دوزی (هدرِمه)، زیگزاگ، ساقه‌دوزی، بست افقی و عمودی که بیش‌ترین دوخت بکار رفته در آن بخیه عمودی و افقی است.

نقوش به‌طور ذهنی بر روی لباس و حاشیه روسری با نخ‌های ضخیم سیاه و ترکیبی از قرمز و سبز کار می‌شود. نقوش سیاه‌دوزی شاهکوه عبارت است: از قندکله (کله‌قندی)، ول ویلی (زیگزاگ)، ول ویلی قندکله، تیب سیاهک (نقطه سیاه) یا ستاره، ول پته (کژ پته یا کچ پته)، جیکا (گنجشک)،

جدول ۲: طرح‌های سیاه‌دوزی شاهکوه (Authors)

معنای نمادین	طرح	تصویر	نقش
خروس از جمله پرندگانی است که مردم شاهکوه به علت زندگی روستایی و شغل دامداری به پرورش آن مشغول هستند و نمودی از این پرنده زیبا را برای تزئین لباس‌هایشان به‌کار می‌برند. خروس در ایران باستان، پرنده‌ای نمادین و آیینی است که همچنان در باورهای مردمی ارزش خود را از دست نداده است.			خروس
پرنده می‌تواند نمادی برای آزادی و رهایی روح از قفس جان باشد. گنجشک نماد وفاداری و باروری است.			گنجشک
کبک نماد باروری و حاصلخیزی و نماینده بلبل عشق الهی است.			کبک
شانه‌به‌سر نماد خوشبختی، پیام‌آوری و خوش‌خبری است.			شانه سرکله (شانه‌به‌سر)
ستاره نشانه شادمانی و نور است. نماد نور در طی قرون متمادی و در بیشتر اعتقادات دینی برای نمایاندن ماهیت حقیقی عالی بوده و نقش بنیادین دارد.			ستاره

<p>اگر نشانه مثلثی شکل را که بر روی آن گیاه یا درخت انتزاعی قرار دارد، نماد کوه یا سنگ فرض کنیم، بر مبنای نظر کوپر، کوهستان و مثلث رو به بالا اصلی مذكر است و این نقش‌مایه را می‌توان نماد شمسی، نشانه زندگی، آتش و شعله تلقی کرد.</p>			<p>ول ویلی یا کوه</p>
<p>خورشید نماد نیروی متعال کیهان، تجلی خدا، هستی ساکن و مرکز وجود و معرفت شهودی، چشم جهان و چشم روز است و چون پیوسته طلوع و غروب می‌کند، هم مظهر زندگی و هم مرگ و تجدید حیات بعد از مرگ است.</p>			<p>شمسه یا خورشید</p>
<p>سرو به برکت عمر طولانی و همیشه‌سبز بودن است و در میان بسیاری از اقوام درخت زندگی نام‌گرفته و نماد آزادگی و بلندقامتی است.</p>			<p>کج بته یا سرو</p>
<p>گل در فرهنگ ایران، نماد عشق، بیان صفات بهار، پاییز، جوانی، سخن و تقواست. از دیدگاه شاعران، گل لاله نماد درست‌کرداری است.</p>			<p>گل سه چله</p>
<p>گل‌ها علاوه بر زیبایی و سرزندگی در منطقه شاهکوه، خاصیت دارویی و خوراکی دارند که در چشم زنان هنرمند شاهکویی بر روی تپه‌ها به تصور درمی‌آید و به زیبایی وصف‌ناپذیری دوخته می‌شود.</p>			<p>کنوگل</p>
<p>این نقش‌مایه نشان سرور، شادمانی و نویدبخش جشن و شادی است.</p>			<p>کله‌قند</p>

کلاته رودبار

شهر کلاته رودبار از توابع شهرستان دامغان در عرض جغرافیایی ۳۳ درجه و ۸۴ دقیقه شمالی و ۴۷ درجه و ۴۴ دقیقه شرقی واقع شده است. قسمت‌های شمالی شهر در محدوده کوهستانی البرز قرار دارد و جنوب حوزه نیز ناحیه کویر است. این شهر در دامنه کوهستان البرز واقع شده و آب‌وهوای آن نیز از ویژگی‌های کوهستانی برخوردار است. مردم شهر کلاته رودبار به گویش مازندرانی صحبت می‌کنند

و مذهب آنان، شیعه دوازده‌امامی است. آداب و رسوم و فرهنگ مردم این منطقه شباهت زیادی با همسایه شمالی خود (شهرهای استان مازندران) دارد. شهر کلاته رودبار دارای دو نوع بافت شهری سنتی و جدید است و اکثر اهالی منطقه به شغل کشاورزی و دامداری اشتغال دارند. زنان نیز در این شهر علاوه بر مشارکت در کارهای کشاورزی و دامداری به تولید قالی، جاجیم، گلیم و سیاهک‌دوزی مشغول هستند. درباره تاریخ سوزن‌دوزی

علت وجود فعالیت‌های کشاورزی و دامداری در منطقه کلاته رودبار و پشم و کرک در دسترس، زنان منطقه به تولید پارچه و نخ مشغول بوده‌اند. آنان نخ‌های ریسیده شده را با انواع گیاهان بومی که در منطقه وجود داشت رنگریزی نموده، سپس بر روی لباس طرح اندازی می‌کردند.

کلاته رودبار اطلاعات دقیقی در دست نیست، اما آنچه بر اساس نقل و قول‌ها باقی مانده، بیانگر این مطلب است که از قدیم‌الایام زنان منطقه به دوخت این نوع سوزن‌دوزی بر روی لباس‌های سنتی توجه داشته و نقوش آن را به‌طور ذهنی و برگرفته از عناصر موجود در طبیعت بر دامنه لباس، سرآستین، اطراف یقه با نخ‌های مشکی نقش می‌زدند. به

تصویر ۴: نمونه‌ای از لباس سیاهدوزی کلاته رودبار (Authors)

مرسوم بوده است که زنان نه‌تنها لباس‌های مزین به سیاهدوزی بر تن داشتند، بلکه دخترانی که عروسی می‌کردند این لباس‌ها را بر تن می‌نمودند (زنان بومی از پیرانی یاد می‌کنند که نسبت به آن تعصب خاصی داشتند، اما در زمان حال بیشتر مراسم خاص، عروسی و تهیه جهیزیه است). هنر سیاهک‌دوزی شامل نقش‌های کوه، گل تلو (گل کنگر)، بوته خاردار و بوته ساده، سوسک شاخ‌دار، ستاره، سیاه‌بوته یا تاج‌خروس، بته‌جقه و کله‌قندی است که با دوخت‌هایی از جمله زیگزاگ، خط‌دوزی و دندان‌موشی نقش می‌بندد. اساس نقوش این منطقه بر مبنای خطوط شکسته (کج و راست)، بیضی، خطوط افقی و عمودی و تکرار است. تنوع نقوش در منطقه کلاته رودبار چندان زیاد نیست. زنان چهار نقش اصلی دارند که با نظم کنار هم می‌نشانند در زبان محلی به آن چارنُته (چهار بوته) می‌گویند.

سپک‌دوزی (سیاهک‌دوزی) سبب تشکیل بافت برجسته زیبا بر روی پارچه می‌شود. سیاهک‌دوزی در شاهکوه نزدیک مَجَن هم دوخته می‌شود که اسامی آن‌ها به دلیل قرابت فرهنگی کلاته رودبار با مَجَن و کلاته خییج، همانند است. برای این دوخت از رنگ سیاه و بعضاً قرمز، سبز، نارنجی و صورتی نیز در برجسبی دوخت بهره می‌گیرند. این دوخت علاوه بر جامه زنان بر روی بقچه، جانماز، روطاقچه‌ای، روتختی، روپشتی، روسری و غیره نیز کاربرد دارد و امروزه اکثر خانواده‌ها برای تزئین جهیزیه و وسایل موردنیاز دخترانشان به این امر مبادرت می‌ورزند. امروزه سیاهدوزی بیشتر جنبه تزئینی پیدا کرده و زنان لباس‌های مزین به سیاهدوزی را در مراسم شادمانی و عروسی می‌پوشند.

لباس زنان درگذشته شامل پیراهن (تا بالای زانو)، کت مخملی (جلیقه)، چرخ شلوار (دامن پرچین) و روسری گل پشم‌دار (روسری پشمی با نقش گل) بوده است. درگذشته

تصویر ۵: نقش چار بُته/ چهار بوته (از راست به چپ: تاج‌خروس، سوسک، بوته خاردار، گل تلو) (Authors)

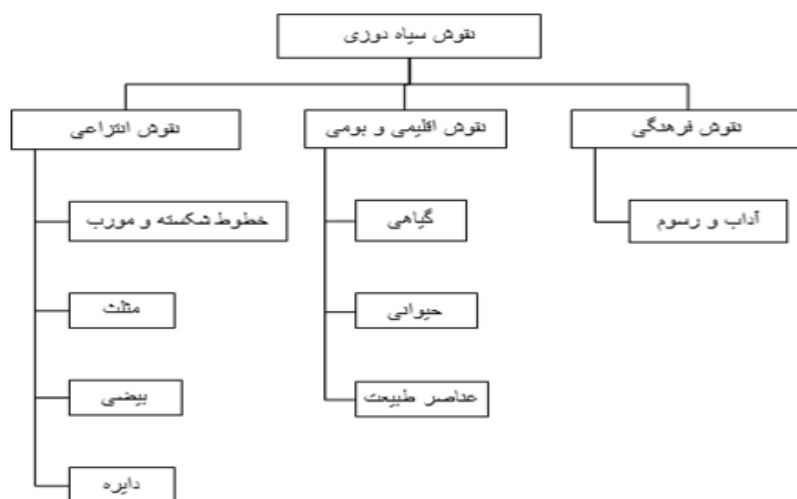
جدول ۳: طرح‌های سیاهک دوزی کلاته رودبار (Authors)

معنای نمادین	طرح	تصویر نقش	نام نقش
گل تلو، نمادی از طبیعت و زیبایی است که به علت حضور در محیط با زندگی هنرمند عجین‌شده و هنرمندان پیوندی همیشگی با این نقش زیبا برقرار نموده‌اند.			گل تلو
کوه به‌عنوان یکی از عناصر طبیعت، نقش اساسی برای زندگی مردم کلاته رودبار دارد. از تأمین آب و خوراک گرفته تا کشاورزی و تأمین مایحتاج بشر و به علت کوهستانی بودن کلاته رودبار، مردم آن افرادی سخت‌کوش و مقاوم هستند.			هفت و هشت (کوه-تپه)
بوته، نمادی از طبیعت است که برای مردم منطقه نقش اساسی جهت تولید گرما و تهیه خوراک برای دام را ایفا می‌کند.			بوته خاردار و بوته ساده
ستاره، بیانگر نور و مظهر خدا در شب است تا مؤمن را از شر تمام موانعی که بر سر راه رسیدن به خداوند دارد، حفظ کند.			ستاره
سوسک، ازجمله حشراتی است که هنرمند سوزن‌دوز کلاته رودبار آن را در محیط پیرامونش مشاهده می‌کند و به‌صورت فرمی کلی اجرا می‌کند.			سوسک شاخ‌دار
خروس، نماد بیداری، عبادت، سحرخیزی و نویدی برای آغاز صبح، تلاشی برای روز جدید و آغاز کار است که جزئی از بدن این حیوان در قالب یک فرم خودنمایی می‌کند.			تاج‌خروس
کله‌قند، نماد جشن و سرور و حضورش در مراسم عروسی کاملاً مشهود است، به حدی که مراسمش با نام قندشکنی در این خطه انجام می‌شود.			کله‌قند

<p>بته‌جقه، نمادی از درخت زندگی یا سرو که با الهام از نقوش هنر قلم‌زنی، به زیبایی نقش آن را به‌کار می‌برند.</p>			<p>بته‌جقه</p>
---	---	---	----------------

درواقع هویت جامعه خود را حفظ نموده‌اند. عناصر ملهم از طبیعت و پیرامون هنرمند بیشترین عناصر تکمیلی در نقوش سیاه‌دوزی این سه منطقه هستند که الهام گرفته از فرم‌های واقع‌گرایانه هستند.

مقایسه تطبیقی نقوش سیاه‌دوزی زابل، شاه کوه و کلاته رودبار
نگاره‌های سیاه‌دوزی در مناطق مذکور شامل نقوش جانوری، گیاهی، طبیعت، اعتقادات، باورها و سنت‌های زنان هنرمند است که با حفظ فرآیند آن در طی سالیان متمادی،

نمودار ۱: گونه‌شناسی نقوش سیاه‌دوزی (Authors)

بی‌آلایشی که حتی این سادگی در سوزن‌دوزی‌هایشان موج می‌زند. زنان هنرمند زابل این نقش‌مایه را بیشتر دور آستین و پیش‌سینه به کار می‌برند. نقوش گیاهی در منطقه شاهکوه از تنوع بیشتری برخوردار است که دلیل آن، وجود پوشش‌های گیاهی و جنگلی است. از درخت اروس (کج بته) گرفته تا کئوگل و گل سه چله که فراوان در منطقه یافت می‌شود، به‌خصوص درخت اروس که از چوب آن برای ساخت خانه‌ها در قدیم استفاده می‌کردند و گل‌هایی که هم در خوانش‌های محلی و ضرب‌المثل‌ها یافت می‌شوند و هم مصارف متعدد خوراکی و دارویی دارند. وجود این عنصر در سوزن‌دوزی شاهکوه نمادی آشکار از شادابی، طراوت و خوش‌مشربی مردمانش است. در منطقه کلاته رودبار نیز همانند شاهکوه

نقوش گیاهی

در تمامی ملت‌ها، گیاهان از تقدس ویژه‌ای برخوردار بوده‌اند. در سیاه‌دوزی زابل با نقش‌مایه گیاهی کمتری روبرو هستیم که این خود حاکی از عدم پوشش گیاهی در منطقه و خشکی بیش‌ازحد آن است، زیرا اقلیم سیستان دارای آب‌وهوای خشک و بیابانی است. در این منطقه، هنرمندان درخت سرو را نسبت به بقیه گیاهان بیشتر به کار می‌برند، هرچند امروز شاهد کم‌رنگ شدن این نقش و حضور آن در بین بقیه نقوش هستیم. نگاره گیاه به‌خصوص سرو، در سیاه‌دوزی زابل ریشه در باورهای کهن و احترام ایرانیان به طبیعت دارد. مردم خطه سیستان، آزاده، مقاوم و ایستاده همچون سرو در برابر سختی‌ها هستند. مردمان پاک و

بته‌جقه، بته و بادامی خوانده می‌شود و از گذشته‌های دور، همچنان باقی مانده است. شباهت بین گیاهان در منطقه شاهکوه و کلاته رودبار نسبت به منطقه زابل بیشتر است که این حاکی از نزدیکی دو منطقه به هم و وجود پوشش‌های گیاهی فراوان در آن بوده است. از این نقوش در حاشیه پیراهن استفاده می‌کنند. حضور نقش‌مایه گیاهان در هنر ایرانی ریشه در باور کهن ایرانیان، تقدس و احترام آنان به طبیعت دارد که در تمام دوره‌ها به‌عنوان یک نگاره تزئینی ترسیم شده‌اند. درواقع، خالقان این آثار، درک و دریافت درونی خویش را از پیرامونشان نمودار ساخته‌اند که آن‌ها را به‌تنهایی یا به‌صورت تلفیقی با سایر نقوش به‌کار می‌برند.

(Zarei,2018:1).

شاهد استفاده هنرمندان سیاه‌دوز از نقش‌مایه گل‌ها هستیم. کلاته رودبار منطقه‌ای کوهستانی با سرسبزی بسیار و گونه‌های مختلف گیاهی است و اکثر این گیاهان در کلاته رودبار نیز خاصیت دارویی و مصرف خوراکی دارند و ما یحتاج آن‌ها را تأمین می‌کنند و به دلیل استفاده گسترده، به‌تدریج در زندگی مردمان اهمیت یافته و جای خود را حتی در بین سیاه‌دوزان باز کرده‌اند. به‌خصوص درخت سرو که در هر سه منطقه شاهکوه، زابل و کلاته رودبار با شکل‌های متفاوت خودنمایی می‌کنند. نگاره‌ای که حضورش را در همه هنرها شاهدیم، نقش‌مایه سرو است که در سیاه‌دوزی این مناطق با قامتی راست یا سرو خمیده خودنمایی می‌کند که با نام سرو، کچ‌بته و

جدول ۴: نقوش گیاهی مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار (Authors)

نقش			منطقه
			زابل
سرو			نام نقش
			شاهکوه
نام نقش	کچ‌بته	گل سه‌چله	کتوگل
کلاته رودبار			نام نقش
			گل‌تلو
نام نقش	بته‌جقه	بوته خاردار	

نقوش حیوانی

در سیاه‌دوزی منطقه کلاته رودبار و زابل، شاهد جزئی از بدن حیوان در دوخت‌ها هستیم؛ از تاج‌خروس گرفته تا پای جوجه یا مرغ. حضور این حیوانات در منطقه حاکی از زندگی همراه با دام‌پروری و کشاورزی مردمان، تأمین خوراک و حضور این‌گونه حیوانات در محیط زندگی است و معمولاً هنرمندان سوزن‌دوز به خلق صحنه‌هایی مبادرت می‌ورزند که برگرفته از زندگی روزمره و محیط اطرافشان است (Falaki: 47). همچنین، در کلاته رودبار شاهد حضور نقش‌مایه حشره سوسک هستیم که در دو منطقه دیگر یافت نشده است (وجود این حشره در منطقه به خاطر وجود دام است).

هنرمندان شاهکوه در دوخت‌هایشان نسبت به کلاته رودبار و زابل، نقوش حیوانی پرنده را بیشتر به‌کار می‌برند و اهمیت زیادی برای حیوانات قائل هستند. از دیدگاه میرچاده، هر چیزی که بشر آن را به‌کار برده، حس کرده، دیده و دوست داشته، توانسته مجلای قداست گردد. نقش پرنده‌گان با بال‌هایشان می‌تواند تداعی‌کننده جنبه‌های آسمانی و روحانی باشد و نشانه‌هایی است برای مدد گرفتن از نیروی طبیعت و محیط‌زیست که مردمان در منطقه خود، آن‌ها را

در هنرشان به دلیل وابستگی‌شان به طبیعت، کشاورزی و حیات جانوری به نمایش گذاشته‌اند (Elia: 32).
(Mirchadeh, 1993).

نقش‌مایه خروس در شاهکوه و نقش‌مایه تاج‌خروس در کلاته رودبار از نظر فرم ظاهری، شبیه هستند و نیز هر دو منطقه اعتقاد یکسانی به خروس دارند. نقش‌مایه تاج‌خروس در شاهکوه با کلاته رودبار از نظر ظاهر دوخت متفاوت، اما یک نام است. خروس و اجزای آن در شاهکوه و کلاته رودبار بر حاشیه لباس به‌کاررفته، اما پرنده‌گان دیگر در سیاه‌دوزی شاهکوه مانند کبک و گنجشک و نقش انتزاعی پرنده هدهد بر روی پوشاک مشاهده نمی‌شود، بلکه آن‌ها را بر روی رومیزی و کاربردهای تزئینی به‌کار می‌برند. نقش‌مایه پاچوچک در زابل فقط بر روی پیش‌سینه، سرآستین یا حاشیه و لبه لباس ملاحظه شد.

نقوش حیوانی در هنرهای ایرانی، انواع حیواناتی را شامل می‌شود که در فرهنگ و معیشت مردم مناطق مختلف اهمیت زیادی دارد و این خود بیانگر شیوه زندگی و بینش هر قوم است که با توجه به شرایط اقلیمی و محیطی نمادهایی فراخور شیوه زیست برای انتقال پیام دورنی‌شان انتخاب کرده‌اند (Sadeghi, 2019: 133).

جدول ۵: نقوش حیوانی مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار (Author)

نقش			منطقه	
				
زابل			شاهکوه	
نام نقش			پاچوچک	
دم‌رویاهی			شاهکوه	
				
تاج‌خروس	خروس	شانه سرکله	جیکا	کک
نام نقش			شاهکوه	

		کلاته رودبار
تاج‌خروس	سوسک	نام نقش

عناصر طبیعت

این مناطق به علت عجین شدن با زندگی در شرایط خشک زابل و کوهستانی شاهکوه و کلاته رودبار، مردمانی همچون کوه مقاوم و پایدار در برابر سختی‌ها و دلی صاف، ساده و درخشان همچون ستاره دارند. در هر سه منطقه، اشکال نیمه منحنی و شکستگی در ساختار ظاهری نقوش سیاه‌دوزی دیده می‌شود که نه تنها با قرارگیری در کنار هم نوعی هماهنگی بصری را ایجاد نموده‌اند، بلکه تنوع در شکل با زوایای هندسی و اشکال منحنی نیز مشاهده می‌شود. نقش خورشید تنها در سیاه‌دوزی شاهکوه دیده شد، «به‌طور مسلم عناصر طبیعت از جمله کوه، خورشید و ستارگان در باورهای طبیعت‌گرای ایرانیان از گذشته‌های دور شکل‌گرفته‌اند و در طی زمان به باورهای گوناگون نسبت داده شده و بدین‌گونه همیشه مقدس و مورد احترام بودند و تاکنون در بسیاری از هنرها باقی مانده‌اند» (Javadi, 2007: 147).

نگاره‌های هندسی چون کوه، ستاره و خورشید، از جمله عناصر موجود در طبیعت هستند که به سادگی و به صورت انتزاعی توسط هنرمندان به اجرا درمی‌آیند و با تکرار و قرارگیری مسلسل‌وار کنار هم، نقش‌های زیبایی را ایجاد می‌کنند. توجه به کوه، ستاره و خورشید از گذشته‌های دور در فرهنگ ایران حائز اهمیت بوده و اعتقاد به این باورها در ارتباط مستقیم با طبیعت و عناصر طبیعی شکل‌گرفته است. در سیاه‌دوزی زابل، شاهکوه و کلاته رودبار هر دو نقش ستاره و کوه مشاهده می‌شود. سوزن‌دوزان این مناطق، نگاره کوه را به‌طور یکسان و پیوسته در ترکیب با نقوش حیوانی و گیاهی به‌کار می‌برند و نقش ستاره نیز با اندک تفاوت دوختی و شکل ظاهری در هر سه منطقه فراوان مشاهده می‌شود که این مسئله حاکی از زندگی در روستا، کوهستان و آسمان پرستاره در مناطق خشک است. مردمان هرکدام از

جدول ۶: عناصر طبیعت مناطق زابل، شاه کوه و کلاته رودبار (Authors)

نقش			منطقه
			شاهکوه
خورشید	ستاره	ول ویلی	نام نقش
			زابل
ستاره	هفت و هشت (کوه)		نام نقش

		کلاته رودبار
استاره	کوه (تپه)	نام نقش

نقوش انتزاعی

هشت) نقش می‌بندد که به شکل بیضی و با تقارن و تکرار منظمشان، زیبایی کار را دوچندان می‌کنند. از دیگر نقوش مشترک، شکلی هندسی شبیه به مثلث است که بان ام دمه در زابل، سگ دندان در شاهکوه و دندان موشی در کلاته رودبار به روش دوختی دندان موشی بر لبه کارها فراوان مشاهده می‌شود.

اگرچه در هر سه منطقه شاهد نقوش انتزاعی و هندسی هستیم، اما در منطقه زابل دو نقش تخم ترک و جوک خودنمایی می‌کند که به علت شرایط اقلیمی این منطقه، به علت کاشت دیم جو و انواع خربزه است. این نگاره‌ها در میانه نقوش الهام گرفته از طبیعت یعنی رأس کوه (هفت و

جدول ۷: نقوش انتزاعی مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار (Authors)

نقش			منطقه
			زابل
تخم ترک	جوک	دمه	نام نقش
			شاهکوه
سگ دندان (دندان موشی)			نام نقش
			کلاته رودبار
دندان موشی			نام نقش

نقوش برگرفته از آداب و رسوم محلی

مشاهده چنین نقوشی هم برای دوزندگان و هم مخاطبان، پیوندی با گذشته و معاصر و تداعی‌کننده خاطرات، باورها و ارزش‌های سنتی آنان است. در حقیقت، بحث آفرینش هنری انسان بدون حضور فرهنگ، زمان و جغرافیایی که انسان در آن زندگی می‌کند، میسر نیست و این نقوش ریشه در اعماق ارزش‌های فرهنگی و ملی گذشته دارد (Sarikhani & Karamian, 2019: 76).

در سیاهدوزی شاهکوه و کلاته رودبار، نقشی به نام کله‌قندی وجود دارد که تجلی رسمی خاص است. نقش کله‌قندی برگرفته از آداب و رسوم دو منطقه یعنی رسم قندشکنی قبل از مراسم عروسی است که از گذشته‌های دور تا به امروز در این دو منطقه ادامه دارد. سوزن‌دوزان این دو منطقه با فرهنگشان زیسته و تصویری عینی از آن در ذهن دارند، بنابراین

جدول ۸: نقوش برگرفته از آداب و رسوم مناطق زابل، شاهکوه و کلاته رودبار (Authors)

منطقه	نقش
شاهکوه/ کلاته رودبار	
نام نقش	کله‌قندی
زابل	-----

نتیجه‌گیری

هنر سیاه‌دوزی به‌عنوان میراثی گران‌بها از گذشتگان به نسل حاضر رسیده که از آن جمله می‌توان به آثار موجود در شهرهای زابل، شاهکوه و کلاته رودبار اشاره کرد. در شهر سوخته سیستان، نشانه‌هایی از نخ، سوزن و سوزن‌دوزی یافت شده که مردمانش بر روی آن‌ها نقش‌ها می‌آفریند که حکایت از پیشرفت و رونق صنعت پارچه‌بافی در آن سرزمین دارد. سیاه‌دوزی زابل ظاهری بسیار ساده‌تر و البته با ظرافت قابل‌توجهی نسبت به شاهکوه و کلاته رودبار دارد. می‌توان گفت که نقوش ملهم از طبیعت، آیین و باورهای بومی و نقوش ساختاری نه‌تنها به طرز مؤثری تجربه و اندیشه‌های جوامع موردبررسی را در زمینه اجتماعی و فرهنگی به نمایش می‌گذارند، بلکه با تحلیل اشکال و نقش‌مایه‌های به‌کاررفته در آن‌ها می‌توان به معانی و ظرفیت‌های تأثیرگذاری که سبب دسترسی به‌نظام فکری آن جامعه می‌شود، آگاهی یافت. گونه‌شناسی نقوش در سه منطقه چنین قابل‌ارائه است: ۱. نقوشی که الهام گرفته از طبیعت منطقه و پیرامون هنرمند هستند، ازجمله نقش هفت و هشت (کوه)، ستاره، جوک، تخم‌ترک و پاچوچک در زابل- نقش کوه، ستاره، هدهد، کبک، گنجشک، خروس، کئوگل و گل سه‌چله در شاه‌کوه- نقش هفت و هشت (کوه)، ستاره، گل‌کنگر، تاج‌خروس، سوسک در کلاته رودبار. ۲. نقوشی که بیانگر آداب و رسوم، اعتقادات و باورهای مردم این مناطق هستند شامل نقش کله‌قندی در دو منطقه شاهکوه و کلاته رودبار. ۳. تصویر

کشیدن نقوشی که جزو عناصر مقدس و محترم برای فرهنگ منطقه محسوب می‌شوند، ازجمله نقش سرو در زابل، کج‌بته یا بادامی در شاهکوه و بته‌جقه در کلاته رودبار. در مجموع، زنان هنرمند، اندیشه، احساسات و تجربیاتشان را در قالب دوخت‌های سنتی به نمایش گذاشته و پیام‌هایی از طبیعت و فرهنگشان را بیان می‌کنند، اگرچه ممکن است این کار آگاهانه نباشد، اما با ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جامعه هنرمند مرتبط است.

تقدیر و تشکر

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان "تحلیل مردم‌شناختی دوخت سنتی سیاه‌دوزی مطالعه موردی زابل، شاه‌کوه‌گرگان و کلاته رودبار دامغان" به راهنمایی آقای دکتر علیرضا شیخی در دانشگاه هنر ایران می‌باشد. از تمامی افرادی که با صبر و فداکاری ما را در انجام این پژوهش یاری کردند، نهایت تشکر و قدردانی را داریم.

Reference

- Afshar Sistani, I. (1990). *Sistan nameh*. Margham Amīn.
- Bazzi, Kh. (2006). An analysis of urbanization and physical development in the city of Zabol. *Journal of Geographical Perspectives*, *2*, 5-28.
- Cooper, J. (2000). *Illustrated culture of traditional symbols* (M. Karrabasyan, Trans.). Farshad. (Original work published earlier)

- Nazari Zadeh, F., & Mashhadi Haji Ali, F. (2015). *The sun symbol in ancient Iranian art* [Conference presentation]. Second National Conference of Archaeology of Iran, University of Birjand, Iran.
- Pezeshki, Sh. (2007). *Designs for embroidery*. Ahang-e Qalam.
- Rigi, Km. (2017). *Study of customs and culture of the people of the eastern plateau during the Qajar era: Sistan and Baluchestan Province* [Master's thesis, Sistan and Baluchestan University].
- Rigi, Z., & Kaviani, P. (2012). *Baloch embroidery*. Karim Kaviani Pouya.
- Sadeqi, H. (2019). *Examining the role of Baloch needlework and its recreation in interior decoration* [Master's thesis, Al-Zahra University].
- Sarikhani, M., & Karamian, A. (2019). Comparative study of patterns in handwoven fabrics of Bakhtiari nomads with prehistoric pottery of Southwest Iran. *Comparative Studies of Art*, *17*, 99.
- Sultanzadeh Zarandi, S. (2017). *The effect of Jiroft civilization motifs on Kerman and Baloch needlework*. Maher Kafarin.
- Taheri, A., & Narmashiri, K. (2014). *Investigating geometric symbolic elements in Baloch needlework art* [Master's thesis, Sistan and Baluchestan University].
- Zarei, F. M., & Marzieh, H. (2018). *Examining patterns and symbols derived from nature in traditional Iranian artworks* [Conference presentation]. International Conference on Urban Development, Architecture, and Management in Iran, University of Tehran, Iran.
- Elia, M. (1993). *Thesis on the history of religions* (J. Setareh, Trans.). Soroush. (Original work published earlier)
- Falaki, M., & Mehr Afarin, R. (2019). Study of animal patterns on perforated seals from Southeast Iran. *Journal of Archaeological Studies*, *1*, 39–50.
- Rimashiari, A. (2015). *Examining geometric symbolic elements in Baloch needlework* [Master's thesis, Sistan and Baluchestan University].
- Ghasemi, M., Mahmoudi, S., & Mousavi Haji, R. (2013). Baloch women's needlework with emphasis on samples from Saravan County. *Negareh Journal*, *27*, 61–73.
- Golestaneh, M. (2009). *Feasting and mourning in Sistan*. Oruj Andisheh.
- Haji Zadeh, M. (2015). *Seeking minimalist features in traditional Iranian embroideries and their application in the world of fashion* [Master's thesis, Al-Zahra .university]. <https://elmnet.ir/doc/10949197-99431>
- Hesam, M., & Orooji, H. (2019). Identification and evaluation of ecotourism centers in Gilan Province. *Journal of Tourism Planning and Development*, *7*, 97–114.
- Karachi, R. (2014). *Banoo Gushasp nameh*. Research Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Kazemi, S. (2008). *Teaching traditional needlework of Iran*. Jahan-e Noo.
- Montakhab (Esfandiari) Saba. (2000). *An attitude on the process of traditional needlework in Iran: From eight thousand years BC to today*.
- Montakhab S. (2000). *An insight into the process of traditional embroideries in Iran*.
- Narouyi Khandan, Z. (2012). *The art of needlework in Sistan and Baluchestan* [Master's thesis, Zabol University].
- Nazari A., Zakaryae Kermani I., & Shafiee Sararoudi M. (2014). The comparative study of designs of Kalporegan potteries and Baloch needlework. *mth*, *4*(8), 31.